

Система показників статистичного вивчення підприємництва

Виходячи з основних завдань статистичного дослідження (оцінювання, аналіз і прогноз) та типів звітних одиниць визначено основні модулі системи показників статистики підприємництва. Сформульовано напрями її розвитку з орієнтацією на інформаційні потреби регуляторної політики у галузі підприємництва та європейський досвід бізнес-статистики.

Ключові слова: статистика підприємництва, бізнес-статистика, система показників, метаопис статистичного показника, бізнес-демографія, міграція підприємств, програмно-цільовий підхід до регулювання підприємницької діяльності.

Розвиток підприємництва, його “піки” та “падіння” у сфері ділової активності є об’єктом ризик-менеджменту, а відповідно – моніторингу в ринковій економіці. Сучасна статистика виступає “німим” спостерігачем процесів розвитку підприємництва, часто мовою цифр говорячи більше багатьох експертів. Водночас адміністративний та бізнес-менеджмент підприємництва потребує якісного набору показників, які подібно до маркерів у медичній діагностиці забезпечують надійну інформаційну підтримку управлінських рішень у підприємстві, а також статистичний моніторинг ефективності цих рішень.

Методологічну основу формування і розвитку в Україні інструментарію статистики підприємництва забезпечила Концепція розвитку державної статистики підприємств [1]. Одним із базових, на думку авторів, методологічних доробків є сформована у Концепції сукупність принципів, які визначають розвиток цієї галузі економічної статистики. Разом із тим, визначена у документі методологічна основа – Положення (стандарт) бухгалтерського обліку (ПСБО) – та межі розвитку державної статистики підприємств – побудова СНР – більше відповідають потребам у ній внутрішніх користувачів, тобто самих органів державної статистики. Водночас важливим завданням статистики підприємництва є розроблення продуктів для різних категорій користувачів, насамперед тих суб’єктів державного регулювання та бізнес-менеджменту, які визначають умови розвитку підприємництва в країні.

Вагомий науково-практичний внесок у розвиток статистики підприємництва забезпечили дослідження та методичні розробки таких авторів як О. Васечко, П. Вашків, І. Жук, О. Осауленко, Н. Парфенцева, М. Пугачова, В. Сторожук та інші. Запропоновані у працях О. Васечко, І. Жук, М. Пугачової [2; 5] та реалізовані у практиці органів державної статистики організаційні та методологічні підходи [3; 4] до удосконалення

статистичних спостережень з питань розвитку підприємництва, методики розрахунку індексів надходження нових замовлень, виробництва та обороту, індексів ділової активності забезпечують основу для оцінювання, аналізу та прогнозування бізнес-клімату в економіці країни, її регіонах та окремих секторах.

Водночас актуальною у теорії та практиці статистики підприємництва залишається проблема формування оптимальної, з точки зору як витрат, так і потреб різних категорій користувачів, системи показників статистики підприємництва, моделей їх статистичного оцінювання та напрямів використання.

Метою дослідження є розвиток методологічних і методичних засад, розроблення практичних рекомендацій щодо формування концептуальної моделі побудови системи показників статистики підприємництва в Україні. Основними завданнями дослідження є:

– узагальнення методологічних підходів до побудови комплексу показників статистики підприємництва з урахуванням системного та інших міждисциплінарних підходів;

– виявлення “білих плям” та обґрунтування напрямів удосконалення статистики підприємництва з урахуванням існуючих та перспективних потреб державного, галузевого та інших інституційних рівнів управління в цій сфері;

– розроблення організаційно-логічної схеми побудови (метаопису) показників статистики підприємництва.

Методологічні підходи до визначення набору показників статистичного дослідження об’єкта (таким у нашому дослідженні виступає підприємство) мають базуватися на основних цілях та відповідних підходах до побудови моделей управління об’єктом. Саме ці підходи визначають методологічну обґрунтованість вирішення проблем у сфері підприємництва. Сучасна теорія

управління налічує більше десяти підходів, серед яких найбільш поширеними є системний, ситуаційний, поведінковий, адміністративний, кількісний, нормативний, процесний, функціональний, маркетинговий, динамічний, комплексний. Аналіз теорії та практики менеджменту підприємницької діяльності показує, що домінуючим підходом державного управління у сфері підприємництва є адміністративний та програмно-цільовий, у сфері бізнес-менеджменту – функціональний, процесний та ситуаційний. Саме ці підходи мають визначати, на нашу думку, зміст і структуру відповідних баз даних статистики підприємництва.

Розглядаючи діяльність суб'єктів підприємництва як складну динамічну систему, у національних статистичних службах європейських країн використовують комплекс взаємопов'язаних показників, які характеризують їх статику – теперішній стан і структуру на макrorівні, а також оцінюють динаміку та перспективи розвитку. Відповідний комплекс статистичних характеристик може бути розподілений на такі основні модулі:

- кількісні показники, що характеризують ресурси, витрати та результати діяльності. Їх отримують за допомогою структурних обстежень підприємств (structural business statistics). Основним інструментом таких обстежень в Україні є звітність за формою №1-підприємство “Звіт про основні показники діяльності підприємства”;

- кількісні показники для оцінювання динаміки розвитку, зокрема динаміки виробництва і реалізації продукції, цін на неї. Цей модуль формується у рамках короткотермінової статистики підприємств (short-term business statistics). Статистичним інструментарієм для відповідних обстежень є щомісячна та щоквартальна звітність підприємств, за даними якої розраховують індекси виробництва і реалізації продукції, цін тощо;

- якісні характеристики для оцінювання кон'юнктури ринку та побудови короткотермінових прогнозів ділової активності підприємств у різних видах діяльності. В Україні, за аналогією до інших європейських країн, їх отримують внаслідок проведення кон'юнктурних обстежень ділової активності у формі анкетних опитувань керівників підприємств різних видів діяльності.

Зважаючи на особливості обліку та звітності суб'єктів підприємницької діяльності – фізичних осіб-підприємців (СПД-ФОП), переважну їх частку у підприємстві за кількістю суб'єктів, а також специфіку діяльності та внеску в національну економіку фінансових установ, окремими модулями в організації вітчизняної статистики підприємництва можна вважати:

- показники діяльності СПД-ФОП, які органи

державної статистики в Україні отримують на основі адміністративних даних Державної податкової служби, вибіркового обстежень СПД-ФОП;

- показники діяльності банківських установ, страхових компаній, недержавних пенсійних фондів, отриманих на основі агрегування адміністративних даних Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Складену з урахуванням перелічених модулів та основних напрямів статистичного вивчення підприємництва (оцінювання, аналіз і прогноз) структурно-логічну схему організації статистики підприємництва представлено на рис. 1.

Вивчення існуючої методології та практики статистичного оцінювання розвитку підприємництва дає підстави сформулювати висновок, що вона значною мірою реалізовує основні загальнонаукові та філософські принципи пізнання, а саме: оцінка поточного стану та динаміки розвитку об'єкта, поєднання кількісних та якісних оцінок у дослідженні; можливість здійснення міжрегіональних, міжгалузевих, міжнародних порівнянь. Помітним поступом вітчизняної статистики у забезпеченні якості “продуктової лінійки” вивчення підприємництва є публікації стандартних звітів з якості відповідно до рекомендацій Евростату та принципів діяльності Держстату України [6; 7].

У реалізації програмно-цільового підходу в регулюванні підприємництва своєрідною “білою плямою” у вітчизняній статистиці залишаються показники, які характеризують рівень виконання національних та регіональних програм підтримки підприємництва¹. Такими показниками є, зокрема, обсяг бюджетних коштів, спрямованих на фінансово-кредитну підтримку суб'єктів підприємництва, ефективність їх використання, у тому числі за такими критеріями як кількість прийнятих на новостворені робочі місця, кількість об'єктів інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва, площа земельних ділянок, наданих суб'єктам підприємницької діяльності для розвитку бізнесу тощо.

Важливим і таким, що вже активно функціонує у європейській статистиці підприємництва, є модуль бізнес-демографії. Методологічні положення щодо розроблення та використання показників бізнес-демографії у країнах ЄС та ОЕСР викладені в [8] і містять визначення основних видів підприємницької активності населення (роботодавців (employers), у тому числі за кількістю найманих працівників, не-роботодавців (non-employers)), основних демографічних подій у бізнес-середовищі.

¹За результатами моніторингу Кабміну України виконання цільових програм, у 2012 році фактичний обсяг їх фінансування склав 36,1% від запланованого показника. У 2012 році фінансувалось 43 програми з 57 діючих. У 2013 році фінансування програм та їх результативність взагалі не оцінювались [10].

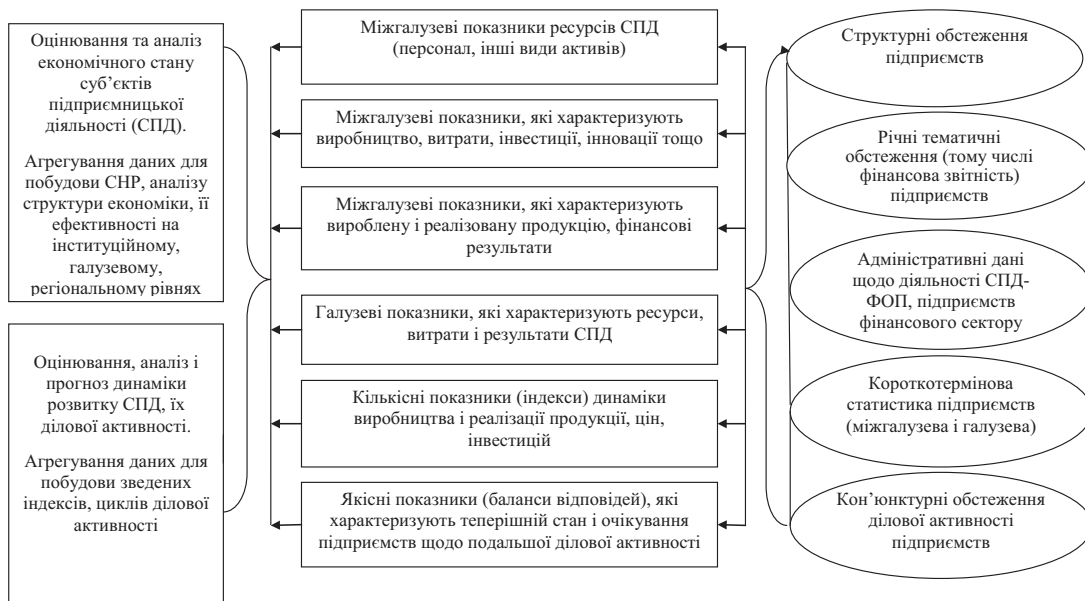

Рис. 1. Структурно-логічна схема організації статистики підприємництва в Україні за напрямками та показниками економіко-статистичного аналізу

Як зазначається в [9], ухвалення цього документу забезпечило методологічну основу для створення узгоджених концепцій відтворення бізнес-середовища не лише в офіційній статистиці, а й в альтернативних статистичних проєктах, таких як Глобальний моніторинг підприємництва (GEM) та інших.

Основними показниками бізнес-демографії є народжуваність і смертність підприємств, які за методикою Євростату розраховуються, відповідно, як частка їх народжень (реєстрацій) і смертей (ліквідації) за звітний період у загальній кількості господарюючих протягом року суб'єктів. Поряд із показниками розподілу підприємницьких страт, побудованих за тривалістю функціонування, а також індикаторами їх міграційної активності, визначених за даними перереєстрації, показники бізнес-демографії можуть служити додатковими індикаторами ефективності державної та регіональної політики підтримки підприємницької активності населення.

Методологічна та організаційна база, що існує у вітчизняній національній та регіональній статистиці, зокрема у галузі ведення адміністративних та статистичних реєстрів, є достатньою, на нашу думку, для реалізації модуля бізнес-демографії у статистиці підприємництва. На рис. 2, 3 наведено статистичні показники бізнес-демографії, розраховані на основі матеріалів Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України (ЄДРПОУ) та Реєстру статистичних одиниць (РСО) Головного управління статистики (ГУС) у Львівській області.

Аналіз динамічних рядів, зображених на рис. 2, 3 (за даними ЄДРПОУ та РСО ГУС у Львівській області), дає підстави стверджувати, що демографічні процеси у регіональному підприємстві перебувають під впливом чинників економічного, правового та політичного характеру.

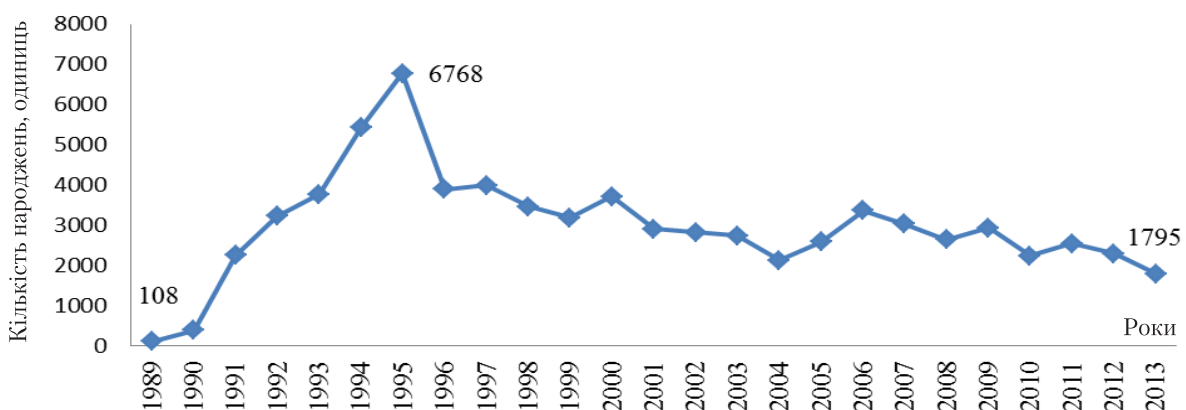

Рис. 2. Кількість народжень (реєстрацій) підприємств у Львівській області

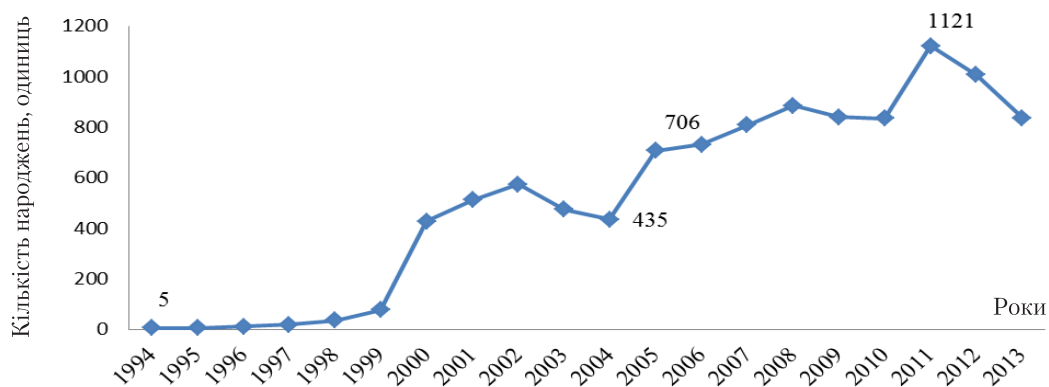

Рис. 3. Кількість смертей (ліквідації) підприємств у Львівській області

Одним із визначальних економічних чинників є розвиток інститутів ринкової економіки та конкуренції, які зумовлюють скорочення життєвого циклу функціонування підприємств, підвищення інтенсивності процесів їх смертності. Правовими чинниками процесів бізнес-демографії традиційно виступають законодавчі та інші нормативно-правові документи, що забезпечують як підтримку, так і обмеження окремих видів та організаційно-правових форм підприємницької діяльності (йдеться насамперед про Господарський та Податковий кодекси в Україні). Про вагомість впливу політекономічних чинників на розвиток бізнес-демографічних процесів у Львівській області свідчить динаміка

“міграції” підприємств області, зображена на рис. 4. (за даними ЄДРПОУ та РСО ГУС у Львівській області).

В оцінюванні якості “продуктової лінійки” статистики підприємництва за критерієм порівнянності важливе значення має чітке окреслення меж об’єкта дослідження у вітчизняній та, зокрема, європейській статистиці. Порівняльну характеристику видів економічної діяльності, які входять до сфери вивчення структурної та короткотермінової статистики підприємств, а також бізнес-демографії (в країнах Єврозони) подано у табл. 1 (за даними [3; 4; 11; 12]).

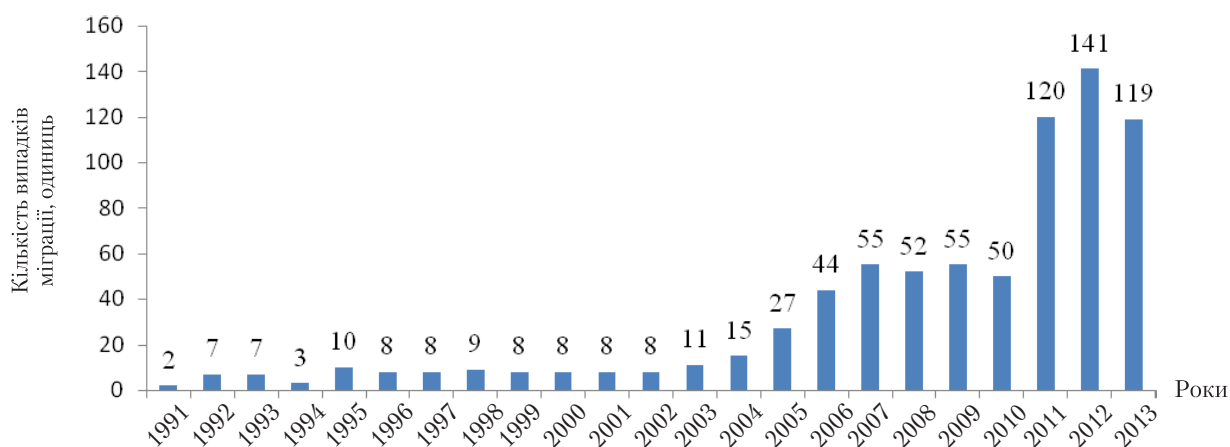

Рис. 4. Міграція (зміна реєстрації місцезнаходження) підприємств у Львівській області

Таблиця 1

Види економічної діяльності, що входять до сфери вивчення статистики підприємництва в Україні та бізнес-статистики в країнах Єврозони

Статистика підприємництва в Україні (відповідно до КВЕД–2010)	Статистика бізнес-економіки в країнах Єврозони (відповідно до NACE, Rev. 2 – 2006)
Сільське господарство (А)	–
Промисловість (В, С, D, E)	Промисловість (В, С, D, E)
Будівництво (F)	Будівництво (F)
Послуги фінансові (К, (крім банківських установ, страхових компаній і недержавних пенсійних фондів)	–
Послуги нефінансові (G, H, I, J, L, M, N, P, Q, R, S)	Послуги нефінансові (G, H, I, J, L, M, N, R, S)

Різниця між українською статистикою підприємництва та європейською бізнес-статистикою полягає в тому, що до сфери вивчення останньої не належать:

– по-перше, діяльність у сільському господарстві, охороні здоров'я та освіті, що певною мірою можна пояснити значною часткою послуг неринкового характеру в останніх двох видах діяльності, а також суттєвими дотаціями, які отримують суб'єкти сільськогосподарської діяльності від державних та місцевих органів влади в ЄС;

– по-друге, діяльність банківських та інших фінансових установ, послуги яких статистично оцінюють в окремому модулі.

Системний підхід до формування сукупності показників статистики підприємництва, а також узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду теорії і практики їх побудови дає підстави сформулювати такі основні положення щодо формування їх переліку:

1. Доцільність будь-якого показника чи їх групи у статистиці підприємництва має обумовлюватися попередньо визначеним основним завданням цієї галузі статистики. Такими завданнями є агрегована оцінка економічного стану суб'єктів підприємництва, динаміки та прогнозування їх розвитку, конкурентоспроможності. Більш детальний перелік визначається інформаційними потребами головних зовнішніх та внутрішніх користувачів.

2. Комплекс показників статистики підприємства, орієнтований на інформаційні потреби аналітичних служб різного рівня [13], має враховувати поєднання елементного, функціонального та процесного підходів до статистичного аналізу. Елементний підхід передбачає, що основними елементами такого аналізу є ресурси, процеси і результати підприємницької діяльності. Функціональний підхід орієнтується на вивчення функціональних сфер діяльності підприємств, якими є маркетинг, виробництво, інновації, фінанси, кадри. Процесний підхід орієнтується на реалізацію

основних функцій аналізу: оцінювальної, діагностичної, прогнозної.

Така тривимірна модель може виступати системотворчою у побудові комплексу показників статистики підприємництва і в прикладному аспекті може бути реалізована на трьох ієрархічних рівнях статистичної бази даних про підприємство в електронних та інших типах публікацій Державної служби статистики:

I. Інституційні перетворення у підприємстві: 1) Показники кількості, стану та динаміки розвитку суб'єктів підприємництва за інституційними ознаками: формами господарювання, національною належністю капіталу, розмірами суб'єктів. 2) Показники бізнес-демографії. 3) Показники, передбачені державними (регіональними) програмами підтримки підприємництва, у тому числі малого і середнього.

II. Потенціал підприємства та його реалізація: міжгалузеві показники, що характеризують: 1) Зайнятість та оплату праці. 2) Нефінансові та фінансові активи. Основні засоби. 3) Інвестиції. 4) Виробництво і реалізацію продукції. Ціни. 5) Інновації.

III. Підприємство за видами економічної діяльності: міжгалузеві та галузеві показники, що забезпечують оцінювання, аналіз та прогноз розвитку суб'єктів підприємства, його підтримку за окремими секторами та секціями КВЕД: 1) Реальний сектор: Промисловість. Сільське господарство. Будівництво. 2) Нефінансові послуги: Торгівля. Транспорт. 3) Фінансові послуги: Банківські установи. Страхові компанії.

3. Для формування максимально наближеного до потреб різних категорій користувачів переліку показників статистики підприємства, доцільним є, на нашу думку, розроблення відповідної моделі метаданих (метаопису) кожного з них. Орієнтовну схему такого метаопису для показника "Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг)" подано у табл. 2 (з урахуванням [3; 4; 11; 14]).

Схема метаопису показника "Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг)"

Таблиця 2

<i>Ідентифікаційні характеристики показника</i>	
Код показника	<Код>
Код Євростату	12.11.0
Назва показника	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) без ПДВ
Європейський аналог	Turnover
Визначення показника	Дані про обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) без ПДВ, визначені за ціною продажу відвантаженої готової продукції (товарів, послуг), що зазначена в оформлених як підстава для розрахунків з покупцями (замовниками) документах (уключаючи продукцію (товари, послуги) за бартерним контрактом), за вирахуванням ПДВ (більш докладно див. [14])
Методика розрахунку	Методологічні положення про взаємоузгоджену систему державних статистичних спостережень для складання показників структурної статистики – складової статистики підприємств. Роз'яснення щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 1-підприємство (річна) "Структурне обстеження підприємства" (більш докладно див. [3; 4])

Періодичність розрахунку	Річна
Часова характеристика	Інтервальний показник
Мова представлення	Українська, англійська
Одиниця вимірювання:	
– Визначення показника	тис. грн
– Статистичні дані	млн грн
Розмірність (максимальна кількість знаків)	[9999999,9]
<i>Класифікаційні характеристики (атрибути) показника та рівень агрегування первинних даних</i>	
Територіальна, за Державним класифікатором об'єктів адміністративно-територіального устрою України (КОАТУУ)	Україна, області України, м. Київ, АР Крим, м. Севастополь
Вид економічної діяльності, за КВЕД–2010	для національних потреб: секції А–К; Р; S (більш докладно див. [3; 4]) для передачі Євростату: відповідно до Регламенту ЄС № 251/2009 (більш докладно див. [3; 4])
Інституційний сектор, за Класифікацією інституційних секторів економіки (КІСЕ)	Сектори: S.11 “Нефінансові корпорації” та S.12 “Фінансові корпорації”
Розмір підприємства, згідно з Господарським кодексом України	Великі, середні, малі підприємства, мікропідприємства
Основа обліку:	
– адміністративні одиниці	<ul style="list-style-type: none"> • Підприємство • Фізична особа-підприємець
– статистичні одиниці	<ul style="list-style-type: none"> • Підприємство • Місцева одиниця • Одиниця за видом економічної діяльності
<i>Джерела даних/інформації</i>	
Первинні дані	Форми державного статистичного спостереження № 1-підприємництво (річна) та № 1-підприємництво (коротка) (річна) “Структурне обстеження підприємства”, а також структурного обстеження банківських установ
Адміністративні дані	<ul style="list-style-type: none"> • Дані щодо діяльності фізичних осіб-підприємців згідно з Угодою з Державною фіскальною службою (ДФС) • Дані за переліками підприємств фінансового сектору економіки (згідно з Угодами з Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), НБУ та Планом державних статистичних спостережень)
<i>Спосіб розрахунку показника</i>	
Агрегування	<ul style="list-style-type: none"> • Первинні дані державного статистичного спостереження № 1-підприємництво по колу великих і середніх підприємств; • Адміністративні дані НКЦПФР, НБУ • Адміністративні дані ДФС про доходи фізичних осіб-підприємців
Оцінки та розрахунки	<ul style="list-style-type: none"> • Первинні дані державного статистичного спостереження № 1-підприємництво по вибірці малих підприємств
<i>Користувачі даних</i>	
Внутрішні	<ul style="list-style-type: none"> • Оцінка обсягу валового випуску та валової доданої вартості для ВВП • Актуалізація даних в РСО (Реєстрі статистичних одиниць) • Оцінка розвитку малого підприємництва
Зовнішні	<ul style="list-style-type: none"> • Аналіз підприємницької активності • Аналіз внеску суб'єктів підприємницької діяльності (СПД) в показники економічного розвитку регіону, країни • Регуляторна політика з підтримки СПД • Аналіз рівня монополізації ринків • Бізнес-аналітика, аналіз конкурентного середовища • Міжнародні порівняння
<i>Засоби та форми поширення даних</i>	
Електронні ресурси інформації/Офіційний веб-сайт Державної служби статистики	<ul style="list-style-type: none"> • Рубрика “Статистична інформація”. Розвиток підприємництва. Основні структурні показники діяльності суб'єктів господарювання • Статистичні публікації: галузеві збірники: “Діяльність суб'єктів господарювання”, “Діяльність суб'єктів малого підприємництва”; Статистичний щорічник України
Друковані видання/паперові носії	<ul style="list-style-type: none"> • Галузеві збірники: “Діяльність суб'єктів господарювання”, “Діяльність суб'єктів малого підприємництва” • Статистичний щорічник України
Інформаційний запит	Відповідно до Порядку доступу до публічної інформації в Держстаті

Проведене дослідження та його результати дають підстави сформулювати такі висновки.

1. Вітчизняна статистика підприємництва активно розвивається завдяки впровадженню загальнонаукових і власне статистичних методів, концептуальних положень, адаптації відповідних статистичних продуктів до міжнародних стандартів з якості. Водночас у статистичних публікаціях як загальнодержавного, так і регіонального рівня з питань підприємництва бракує відображення

цього об'єкта як цілісної, складної та динамічної системи з використанням як міжгалузевих, так і галузевих індикаторів розвитку підприємництва у різних видах економічної діяльності. Проблемою залишається недостатній обсяг або відсутність показників регіональної статистики підприємництва (наприклад, за видами економічної діяльності) на рівні великих міст та обласних центрів в Україні.

2. Системотворчими ознаками у формуванні комплексу показників статистики підприємни-

цтва мають виступати основні методологічні підходи (процесний, функціональний та елементний) до статистичного аналізу підприємництва, а також основні складові та рівні досліджуваного об'єкта. Як приклад реалізації цих підходів у статті запропоновано основні складові статистичної бази даних про підприємництво, а також відповідні тематичні групи показників.

3. Моніторинг показників, які забезпечують програмно-цільовий підхід до управління підприємницькою діяльністю, а також дослідження досвіду європейських країн у вивченні бізнес-еконо-

міки, показують, що перспективними напрямками розвитку статистики підприємництва є включення у відповідні статистичні роботи та публікації: а) програмних показників підтримки підприємництва; б) показників-індикаторів виконання відповідних програм; в) показників бізнес-демографії.

Одним із подальших кроків у реалізації принципів глобальної ефективності та підвищення суспільного статусу статистики підприємництва повинно стати розроблення метаописів основних показників цієї галузі економічної статистики та формування єдиної метабази.

Список використаних джерел

1. Концепція розвитку державної статистики підприємств України. Затверджена наказом Держкомстату України від 28.12.2007 № 478 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Васечко О. О. Методологічні та організаційні засади державної статистики підприємств : автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук за спеціальністю 08.03.01 “Статистика” / О. О. Васечко. – К., 2006. – 32 с.
3. Методологічні положення з організації державного статистичного спостереження щодо структурних змін в економіці України та її регіонів. Затверджені наказом Держкомстату України від 22.12.2011 р. № 366 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Методологічні положення про взаємоузгоджену систему державних статистичних спостережень для складання показників структурної статистики – складової статистики підприємств. Затверджені Наказом Держстату України від 29.12.2012 р. № 549 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Пугачова М. В. Статистичний моніторинг ділової активності підприємств : підручник для ВНЗ / М. В. Пугачова, Н. О. Парфенцева, О. В. Гончар. – К. : НАСОНА, 2011. – 468 с.
6. Базовий звіт з якості результатів річного вибіркового структурного обстеження малих підприємств за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Принципи діяльності органів державної статистики України. Затверджені наказом Держкомстату від 14.06.2010 № 216 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Eurostat – OECD Manual on Business Demography Statistics. Theme: Industry, Trade and Services. Collection: Methodologies and Working Papers [Electronic Resource]. – Access Mode : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-RA-07-010/EN/KS-RA-07-010-EN.PDF
9. Образцова И. О. Микроданные выборочных обследований населения в контексте развития бизнес-демографии в России / И. О. Образцова, Е. В. Поповская // Вопросы статистики. – 2012. – № 12. – С. 8–16.
10. Эффективность программ правительства: 5 из 57. За матеріалами Інтернет видання “Економічна правда” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2014/02/20/420930>
11. Діяльність суб'єктів господарювання. Статистичний збірник за 2012 рік [Електронний ресурс] / за ред. І. М. Жук; відповід. за випуск. М. С. Кузнецова. – К. : Держстат України, 2013. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
12. Structural Business Statistics. Reference Metadata in Euro SDMX Metadata Structure (ESMS) [Electronic Resource]. – Access Mode : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_SDDS/en/sbs_esms.htm#stat_pres
13. Кіндрацька Г. І. Економічний аналіз : [підруч.] / Г. І. Кіндрацька, М. С. Білик, А. Г. Загородній ; за ред. проф. А. Г. Загороднього. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 487 с.
14. Роз'яснення щодо заповнення форми державного статистичного спостереження №1-підприємництво (річна) “Структурне обстеження підприємства”. Затверджено 16 серпня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
15. Статистика підприємств : навчальний посібник / С. О. Матковський, О. С. Гринькевич, О. З. Сорочак та ін. ; за ред. С. О. Матковського. – [2-е вид., переробл. і доповн.]. – К. : АЛЕРТА, 2013. – 560 с.